

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS
JUNGTINIŲ TAUTŲ VYSTYMO PROGRAMA

SEKSUALINIS PRIEKABIAVIMAS

NEKALTAS FLIRTAS AR
ŽMOGAUS TEISIŲ
PAŽEIDIMAS

VILNIUS
2003

UDK 343.4(474.5)
Se-51

JTVP programos „Parama įgyvendinant
Nacionalinį žmogaus teisių veiksmų planą“
(LIT /02/005) užsakymu leidinių parengė
LAIMA VAIČIŪNIENĖ

ISBN 9955-534-46-X

TURINYS

Įvadas	4
I. TEISINIS SEKSUALINIO PRIEKABIAVIMO SĄVOKOS IŠAIŠKINIMAS	7
1. Seksualinio priekabiavimo sąvoka Lietuvos teisėje	8
2. Seksualinio priekabiavimo skirtumai, palyginti su priekabiavimu dėl kitų draudžiamų diskriminuoti pagrindų (<i>amžiaus, lyties, lytinės orientacijos, neįgalumo, rasės ar etninės kilmės, religijos ar įsitikinimų</i>)	11
3. Atsakomybė už seksualinį priekabiavimą (<i>civilinė, administracinė, baudžiamoji</i>)	15
II. SEKSUALINIO PRIEKABIAVIMO APRAIŠKOS IR KOVOS BŪDAI	27
1. Seksualinio priekabiavimo priežastys, pasireiškimo būdai, atpažinimas praktikoje bei galimos pasekmės	28
2. Kaip atskirti seksualinį priekabiavimą nuo flirto ar draugiško dėmesio?	33
3. Kaip elgtis, siekiant sustabdyti priekabiautoją ir pasirengti tolesnei gynybai (<i>praktiniai patarimai asmenims, patyrusiems seksualinį priekabiavimą</i>)	35
4. Kaip ir kam galima skųstis dėl seksualinio priekabiavimo? (<i>skundo pateikimas, reikalavimai, padavimo terminas</i>)	43
5. Skundo dėl seksualinio priekabiavimo tyrimo ypatumai	45
6. Įrodymų rinkimas, tiriant skundą dėl seksualinio priekabiavimo	49
7. Galimas sprendimas, atlikus skundo dėl seksualinio priekabiavimo tyrimą	52

IVADAS

Seksualinis priekabiavimas pasaulyje pripažįstamas viena opiausių diskriminacijos dėl lyties problemų ir laikomas šiurkščiu žmogaus teisių pažeidimu. Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos bei užsienio analogiškų įstaigų praktika, publikacijos žiniasklaidoje rodo, kad seksualinio priekabiavimo aukomis dažniausiai tampa moterys, o priekabiautojai yra vyrai, kurių socialinės ir ekonominės galios tebėra didesnės nei moterų. Seksualinis priekabiavimas neigiamai veikia psichinę ir fizinę priekabiavimo aukos sveikatą, ekonominę bei socialinę padėtį, gyvenimo kokybę. Šiuo metu tiek tarptautiniai dokumentai, tiek įvairių šalių nacionalinių teisės aktų nuostatos diskriminavimą dėl lyties bei seksualinį priekabiavimą draudžia.

Seksualinis priekabiavimas – nepageidaujamas seksualinio pobūdžio elgesys su asmeniu – turi daugybę formų. Tai geidulingi žvilgsniai, švilpčiojimai, partnerio seksualinių ypatybių aptarinėjimas, tariamai atsitiktiniai prisilietimai prie įvairių kūno dalių, gašlūs ar grasūs laiškai, pasakojimai apie seksualinį išnaudojimą, grafiniai pornografinio pobūdžio vaizdai, intymūs gestai, nepageidaujami prisilietimai bei apkabinimai, seksualinio pobūdžio veiksmai iš pasalų (pvz., griebiamas už krūtines ar sėdmenų), moters darbo sabotažas, užgaulūs grafiti, žeminantys juokeliai ar paveikslėliai, perdėtas, pašaipus mandagumas, viešas žeminimas,

įkyrūs nepadorūs telefono skambučiai, pornografiniai paveikslėliai darbo vietose, reikalavimas, kad darbuotojos rengtųsi per daug apnuoginančiais drabužiais, netinkamos dovanos (tarkim, apatinis moteriškas trikotažas), čiaupsėjimo ar siurbimo garsai, psichologinis spaudimas aukai bei seksualinė prievarta, seksualinių paslaugų siūlymas, asmeninės erdvės pažeidimas ir pan.

Pastebėta, kad seksualinio priekabiavimo beveik visada pasitaiko darbo vietose, tačiau tai atsitinka ir švietimo, mokslo bei studijų institucijose – priekabiavimo aukomis tampa mokiniai ar studentai, ypač mergaitės ir moterys, o priekabiautojai yra mokytojai ar dėstytojai. Seksualinio priekabiavimo pasekmės žaloja ypač mergaites. Analizuojant įvairių šalių duomenis apie seksualinį priekabiavimą mokyklose nustatyta, kad dažniausiai tai vyksta koridoriuose ar kitose mokyklos patalpose ir kiek rečiau klasėse.

Seksualiai priekabiuojama ir viešosiose vietose, tai vadinamasis „gatvės priekabiavimas“. Kaip smurtas prieš moteris traktuojama forma, kai vyrai bando įtvirtinti savo dominavimą, o moterys turi jaustis pavaldžios ir priklausomos.

Seksualinis priekabiavimas darbo vietoje skirstomas į du teisinės praktikos pripažintus tipus: 1) „paslauga už paslaugą“, arba „tu man – aš tau“ ir 2) priešiška, nepalanki aplinka. Pirmu atveju seksualinis priekabiavimas įvardijamas tada, kai asmens sutikimas atlikti seksualinio pobūdžio veiksmus ar nesutikimas yra laikomas pagrindu priimti teigiamus ar neigiamus sprendimus užimtumo srityje, susijusius su asmens

įdarbinimu, pareigų paaukštinimu, atlyginimo nustatymu ar pan. Antru atveju seksualiniu priekabiavimu vadinamas nepageidaujamas seksualinio pobūdžio elgesys, kuris trukdo darbuotojui atlikti darbineis pareigas, sukuria netinkamą, nepalankią darbo aplinką ir daro neigiamą įtaką darbo efektyvumui bei rezultatams.

Šiame leidinyje pateiktas teisinis seksualinio priekabiavimo sąvokos išaiškinimas, apžvelgti seksualinio priekabiavimo skirtumai, palyginti su kitais draudžiamais diskriminuoti pagrindais (amžius, lytis, lytinė orientacija, neįgalumas, rasė ar etninė priklausomybė, religija ar įsitikinimai), aptarta atsakomybė už seksualinį priekabiavimą, analizuojamos seksualinio priekabiavimo priežastys, išraiškos būdai, galimos pasekmės. Skaitytojui duota patarimų, kaip kovoti su priekabiautoju, kokių veiksmų galima imtis, siekiant išvengti priekabiavimo, kaip ir kam pateikti skundą dėl seksualinio priekabiavimo.

I
TEISINIS
SEKSUALINIO PRIEKABIAVIMO
SAVOKOS IŠAIŠKINIMAS

1. SEKSUALINIO PRIEKABIAVIMO SAŲVOKA LIETUVOS TEISĖJE

Seksualinis priekabiavimas – viena diskriminacijos dėl lyties formų. Asmens diskriminaciją dėl lyties draudžia Lietuvos Respublikos Konstitucija. Konstitucijos 29 straipsnio 2 dalis nustato, kad „Įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs. Žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu.“

Konstitucijos 21 straipsnio 1 dalis teigia, kad žmogaus asmuo neliečiamas, 2 dalis – žmogaus orumą gina įstatymas. Taigi šios Konstitucijos nuostatos užtikrina žmogaus apsaugą nuo bet kokio nepagrįsto išorinio, t.y. valstybės institucijų arba atskirų piliečių, poveikio jo gyvybei, sveikatai, seksualiniam apsisprendimui, fizinio aktyvumo laisvei.

Asmenybės neliečiamumui bei jos orumui užtikrinti yra svarbus Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas. Šis įstatymas reglamentuoja moterų ir vyrų lygių teisių pažeidimus (asmens diskriminaciją dėl asmens lyties).

Seksualiniam priekabiavimui aptarti irgi yra reikšmingas Darbo kodeksas. Šiame teisės akte, be kitų principų, taip pat yra nustatytas darbo santykių teisinio reglamentavimo principas – darbo teisės subjektų lygybė neatsižvelgiant į jų lytį, seksualinę orientaciją,

rasę, tautybę, kalbą, kilmę, pilietybę ir socialinę padėtį, tikėjimą, santuokinę ir šeiminingą padėtį, amžių, išitikinimus ar pažiūras, priklausomybę politinėms partijoms ir visuomeninėms organizacijoms, aplinkybes, nesusijusias su dalykinėmis darbuotojų savybėmis. Pažymėtina, kad diskriminacija yra draudžiama visais darbo teisinių santykių susiformavimo etapais: įgyjant profesinį pasirengimą ar kvalifikaciją, įsidarbinant, taip pat atliekant darbą, įskaitant vienodų darbo sąlygų sudarymą, siekiant karjeros ar nutraukiant susiklosčiusius darbo santykius.

Konstitucijos nuostatos bei Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo nuostatos atitinka ir tarptautinius teisės aktus – Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją, Jungtinių Tautų konvenciją dėl moterų visų diskriminacijos formų panaikinimo, Tarptautinę konvenciją dėl visų rasinės diskriminacijos formų panaikinimo, Jungtinių Tautų pilietinių ir politinių teisių bei ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktus, taip pat Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, Tarptautinės darbo organizacijos Konvenciją Nr. 100 ir Nr. 111.

Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas irgi apibūdina seksualinio priekabiavimo sąvoką. Pagal šio įstatymo 2 straipsnio 5 dalį seksualinis priekabiavimas – užgaulus, žodžiu ar fiziniu veiksniu išreikštas seksualinio pobūdžio elgesys su asmeniu, su kuriuo sieja darbo, tarnybiniai ar kitokio priklausomumo santykiai.

Taigi galima daryti išvadą, kad seksualiniam priekabiavimui kaip teisės pažeidimui būdingi šie požymiai:

1) **žodžiu ar fiziniu veiksniu išreikštas seksualinio pobūdžio elgesys.** Tai ne bet koks elgesys, bet toks, kuris yra seksualinio pobūdžio;

2) **asmenis, t.y. nukentėjusį bei pažeidėją, turi sieti darbo, tarnybiniai ar kitokio priklausomumo santykiai;**

3) sąvoka „užgaulus“ pagal *Dabartinės lietuvių kalbos žodyną* reiškia „užgaunantis, įžeidžiantis“. Vadinasi, iš esmės teigia, jog šio elgesio pasekmė – **siekimas įžeisti asmens orumą ar tokiu elgesiu asmens orumas įžeidžiamas.**

Aptariant seksualinio priekabiavimo apibrėžimą, labai svarbi Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2002/73/EB, kuria buvo pakeista ir papildyta Tarybos direktyva 76/206/EB „Dėl vienodo vyrų ir moterų traktavimo principo įsidarbinimo, profesinio mokymo ir skatinimo bei darbo sąlygų srityje įgyvendinimo“. Seksualinis priekabiavimas minėtos direktyvos 1 straipsnio 2 dalyje apibūdinamas kaip „bet kokios formos nepageidaujamas žodinis, nežodinis ar fizinis seksualinės prigimties elgesys, kuriuo siekiama įžeisti arba įžeidžiamas asmens orumas, ypač kai sukuriama baulginanti, priešiška, žeminanti ar įžeidžianti aplinka“. Šioje direktyvoje seksualiniu priekabiavimu laikoma asmens diskriminacija dėl lyties, kuri yra draudžiama.

Pažymėtina, kad šioje direktyvoje, palyginti su Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo nustatyto seksualinio priekabiavimo apibrėžimu, aiškiai išdės-

tomi tokio elgesio tikslai, t.y. siekimas įžeisti asmens orumą, ypač kai sukuriama bauginanti, priešiška, žeminanti ar įžeidžianti aplinka.

Šiame apibrėžime, palyginti su Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo pateiktu apibrėžimu, taip pat nėra akcentuojama, jog asmenis turi sieti darbo, tarnybiniai ar kitokio priklausomumo santykiai. Direktyvos preambulėje pabrėžiama, kad priekabiavimas dėl lyties ir seksualinis priekabiavimas įvyksta ne tik darbo vietoje, bet ir siekiant įsidarbinti, profesiniuose mokymuose, dirbant bei užsiimant atitinkama veikla.

2. SEKSUALINIO PRIEKABIAVIMO SKIRTUMAI, PALYGINTI SU PRIEKABIAVIMU DĖL KITŲ DRAUDŽIAMŲ DISKRIMINUOTI PAGRINDŲ

*(amžiaus, lyties, lytinės orientacijos, neįgalumo,
rasės ar etninės kilmės, religijos ar įsitikinimų)*

Daugelis žmonių seksualinį priekabiavimą suvokia kiek kitaip, nei jis yra apibrėžtas įstatymų, arba jį tiesiog tapatina su priekabiavimu dėl lyties, lytinės orientacijos ar kitų požymių. Tačiau praktikoje žinoma atveju, kai priekabiaujama, pavyzdžiui, dėl to, kad žmogus yra gėjus ar dėl asmens neįgalumo, rasės ir pan. Tokiais priekabiavimo veiksmais žmogus taip pat gali būti žeminamas, niekinamas, tačiau jeigu panašios priekabės neturi seksualinio pobūdžio, toks elgesys laikytinas priekabiavimu dėl atitinkamų asmeniui būdingų požymių (lytinės orientacijos, neįgalumo, rasės ir pan.). Šiuo metu Lietuvos teisėje nėra apibrėžtas

priekabiavimas dėl amžiaus, lyties, lytinės orientacijos, neįgalumo, rasės ar etninės kilmės, religijos ar įsitikinimų, tačiau tiek Konstitucijoje, tiek kituose bendruosiuose bei specialiuosiuose įstatymuose yra įtvirtinti bendrieji žmogaus nediskriminavimo principai dėl įvairių žmogui būdingų požymių, jo privataus gyvenimo ir pan.

Priekabiavimas darbo vietoje yra, ko gero, labiausiai paplitęs ir geriausiai reglamentuotas įstatymų. Priekabiuojama daugiausia dėl asmens lyties, tautybės, neįgalumo, lytinės orientacijos. Šiuo metu vis daugiau dėmesio yra skiriama diskriminacijai dėl neįgalumo, įskaitant tiek teisinę bazę, tiek prevencijos priemones. Daugelyje šalių priekabiavimo aukoms skiriamos kompensacijos. Todėl darbdaviai suinteresuoti užtikrinti sąlygas, kad darbo vietoje nebūtų priekabiuojama.

Aptardami priekabiavimo sąvoką vadovausimės Europos Sąjungos teisės nuostatomis. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2002/73/EB, kuria buvo pakeista ir papildyta Tarybos direktyva 76/206/EB „Dėl vienodo vyrų ir moterų traktavimo principo įsitarbinimo, profesinio mokymo ir skatinimo bei darbo sąlygų srityje įgyvendinimo“, 1 straipsnio 2 dalis nustato, kad „priekabiavimas – nepageidaujamas elgesys, jeigu dėl asmens lyties siekiama įžeisti arba įžeidžiamas jo orumas ir siekiama sukurti arba sukuriama bauginanti, priešiška, žeminanti ar įžeidžianti aplinka“. Diskriminacija dėl lytinės orientacijos, neįgalumo, rasės ar etninės kilmės, religijos ar įsitikinimų, tikėjimo ar kitais pagrindais iš esmės apibrėžiama analogiškai.

Europos Tarybos direktyvoje 2000/43/EC priekabiavimas dėl rasės ar etninės kilmės apibūdinamas kaip nepageidaujamas elgesys, kurį lemia tikslas ar jo poveikis pakenkti žmogaus orumui ir sukurti bauginančią, priešišką, žeminančią ar įžeidžiančią aplinką būtent dėl rasės ar etninės kilmės.

Europos Tarybos direktyvoje 2000/78/EB priekabiavimas dėl religijos ar įsitikinimų, neįgalumo, amžiaus ar lytinės orientacijos įsidarbinant ar dirbant apibrėžiamas kaip nepageidaujamas elgesys, kurį lemia tikslas ar jo poveikis pakenkti žmogaus orumui ir sukurti bauginančią, priešišką, žeminančią ar įžeidžiančią aplinką dėl minėtų pagrindų.

Lyginant šiuos apibrėžimus matyti išskirtinė seksualinio priekabiavimo ypatybė – bet kurios formos nepageidaujamas žodinis, nežodinis ar fizinis **seksualinio pobūdžio** elgesys, t.y. kai seksualinis priekabiavimas pasireiškia bet kuria forma, įvairiais būdais – „žodinis, nežodinis ar fizinis“ ir yra „**seksualinio pobūdžio**“. Tai ir yra esminis skirtumas, palyginti seksualinį priekabiavimą su priekabiavimu kitais pagrindais. Atkreiptinas dėmesys, kad Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas numato atsakomybę už seksualinį priekabiavimą tada, kai priekabiautoją ir auką sieja darbo, tarnybiniai ar kitokio priklausomumo santykiai. Kitokio priklausomumo santykiai gali būti santykiai, susiklostę tarp būsimojo darbdavio ir pretendento įsidarbinimo procese, paslaugų teikėjo ir vartotojo santykiai, studento ir dėstytojo santykiai studijų metu ir pan.

Spartus visuomenės vystymasis skatina ir įvairių diskriminacijos dėl lyties formų pokyčius. Nors kai kurios grubiausios diskriminacijos ir seksualinio priekabiavimo formos darbo vietoje jau nublankusios, daugelis jų tebeišlieka, įgyja kitas, subtilesnes apraiškas ir toliau kelia susirūpinimą. Socialinė ir ekonominė nelygybė yra ne tik žmogiškųjų išteklių švaistymas, bet ir neigiamai veikia socialinės sanglaudos tikslus, demokratinės visuomenės vertybes. Nelygybė – viena svarbiausių šiuolaikinių visuomenių problemų.

Nelygybė plinta tarp įvairių diskriminuojamųjų grupių. Nors nediskriminacinė politika padidino pažeidžiamųjų grupių užimtumo ir uždarbio lygį, nelygybė ir socialinė atskirtis šiose grupėse plečiasi.

Neįgaliųjų diskriminacija susijusi su galimybių dalyvauti darbo rinkoje, švietimo ir profesinio mokymo galimybių stoka, socialinės apsaugos nepakankamumu.

Pastaruoju metu sustiprėjo diskriminacija dėl religijos, kuri ypač susijusi su netolerancija kito tikėjimo asmenims, neretai pasireiškiančia agresyviu elgesiu su jais tiek darbo vietoje, tiek gatvėje, įvairaus pobūdžio priekabiavimu, pagarbos jų tikėjimui stoka.

Kelia susirūpinimą didėjanti diskriminacija dėl amžiaus. Pasaulyje, labiausiai pažangiose šalyse, pagyvenusiujų žmonių, ypač moterų, vis daugėja. Su šia diskriminacijos rūšimi dažniausiai susiduriama ypač užimtumo, profesinio lavinimo, karjeros srityse.

Yra nemažai žmonių, kenčiančių nuo įvairių diskriminacijos formų ir kartu patiriančių priekabiavimą, sakysim, neįgalioji juodaodė ar islamo tikėjimo migrantas, sergantis AIDS.

Saugi patogi darbo vieta – vienas svarbiausių kovos su įvairiomis diskriminacijos apraiškomis, kurių priežastis – neretai tarp visuomenės išsigalėję stereotipai, veiksnių. Viename darbe dirbantys labai skirtingi žmonės – įvairių lyčių, rasės, tikėjimo, amžiaus, taip pat neįgalieji sudaro puikias sąlygas kovoti su stereotipais, socialinei atskirčiai, rasiniams, etniniams konfliktams ir lyčių nelygybei įveikti.

Teisinė bazė, reglamentuojanti draudimus diskriminuoti, yra būtinas, bet nepakankamas pagrindas. Teisines nuostatas būtina įgyvendinti praktikoje – tai atitinkamų priemonių, švietimo, informavimo kampanijų, mokymų, pozityvių veiksmų politikos, pirmiausia padedančios išvengti įvairių priekabiavimo formų, ypač seksualinio priekabiavimo, organizavimas.

3. ATSAKOMYBĖ UŽ SEKSUALINĮ PRIEKABIAVIMĄ *(civilinė, administracinė, baudžiamoji)*

Kalbant apie valstybės taikomas teisinio poveikio priemones dėl seksualinio priekabiavimo, reikia aptarti galimybę pagal Lietuvos Respublikos įstatymus taikyti civilinius teisinius gynimo būdus, administracines poveikio priemones bei baudžiamąją atsakomybę už seksualinį priekabiavimą.

1. Civiliniai teisiniai būdai gintis nuo seksualinio priekabiavimo

Civilinio kodekso 1.115 straipsnis nustato, kad civilinės teisės saugomi objektai yra asmeninės neturtinės teisės, t.y. ekonominio intereso neturinčios ir neatskiriama susijusios su jų turėtoju teisės. Civilinė teisė gina asmeninę neturtinę fizinio asmens teisę – teisę į kūno neliečiamumą ir vientisumą. Civilinio kodekso 2.25 straipsnis numato, kad fizinis asmuo yra neliečiamas. Šio straipsnio 6 dalis įvardija civilinius teisinius asmens teisės **į kūno neliečiamumą ir vientisumą** gynimo būdus: asmuo gali reikalauti atlyginti jam padarytą turtinę ir neturtinę žalą. Civilinę atsakomybę (žalos atlyginimą) reglamentuoja Civilinio kodekso 6 knygos XXII skyrius. Civilinio kodekso 6.249 bei 6.250 straipsniai reglamentuoja žalos ir nuostolių bei neturtinės žalos sampratas.

Be to, pažymėtina, kad Civiliniame kodekse yra pasirinktas toks neturtinės žalos reguliavimo būdas, kai neturtinės žalos atlyginimo atveju turi numatyti konkretūs įstatymai. Taigi neturtinė žala atlyginama ne visada. Tačiau pats Civilinis kodeksas asmens teisę į kūno neliečiamumą bei vientisumą laiko svarbia vertybe ir, kaip minėta, apibūdina neturtinės žalos atlyginimo galimybę. Atkreiptinas dėmesys, jog civilinę atsakomybę galima taikyti kartu su kitomis valstybės taikomomis teisinio poveikio priemonėmis – administracinių poveikio bei baudžiamosios atsakomybės. Itin svarbu, kad Civiliniame kodekse nėra ribojamas nei materialinės, nei moralinės žalos atlyginimo dydis.

Be to, kad Civilinis kodeksas nustato trejų metų ieškinio senaties terminą reikalavimams atlyginti padarytą žalą, tačiau ieškinio senatis yra netaikoma iš asmeninių neturtinių teisių pažeidimų atsirandantiems reikalavimams, išskyrus įstatymų nustatytus atvejus. Išimties asmeninės neturtinės fizinio asmens teisės – teisės į kūno neliečiamumą ir vientisumą – ieškinio senaties terminui Civilinis kodeksas ar kiti įstatymai nenumato.

Pagrindinė civilinės atsakomybės funkcija yra kompensacinė. Civilinė atsakomybė reiškia visišką padarytos žalos atlyginimą. Civilinė atsakomybė nėra bausmė, jos pagrindinė paskirtis – kompensuoti patirtus nuostolius, t.y. vietoj prarastos vertybės grąžinti jos atitikmenį. Nukentėjęs asmuo turi pateikti įrodymus, kokia žala jam padaryta. Materialinę žalą yra įrodyti lengviau, tik asmenys turi pateikti (turėti) atitinkamus tokios žalos padarymo įrodymus (pvz., dokumentus, kad buvo mokėta gydytojui už jo suteiktas medicininės paslaugas, kurios buvo reikalingos patyrus seksualinį priekabiavimą, kelionės išlaidas ir pan.). Šiuo atveju asmuo tik turi žinoti, jog jis turi turėti dokumentus, patvirtinančius atitinkamas išlaidas. Tokia veikla galėtų užsiimti nevyriausybinės organizacijos – skleisti informaciją, kaip asmuo turi elgtis, kad jis vėliau lengviau galėtų ginti savo teises. Tačiau, kalbant apie neturtinės žalos atlyginimo galimybę, pažymėtina, jog įrodinėti šią žalą yra gana sunku (tai matyti ir iš teismų praktikos). Šalys paprastai nesuge-

ba įrodyti jiems padarytos žalos ar pagrįsti jos dydžio. Šiuo atžvilgiu taip pat daug dėmesio turėtų būti skiriama nevyriausybinėms organizacijoms, jų reikšmei siekiant užtikrinti seksualinio priekabiavimo prevenciją bei kovą su šiais pažeidimais.

Pagal Civilinio proceso kodeksą kiti asmenys gali pateikti ieškinį gindami viešąjį interesą tik įstatymų nustatytais atvejais (Civilinio proceso kodekso 5 straipsnio 3 dalis 49 straipsnis). Įstatymai nesuteikia nevyriausybinėms organizacijoms teisės pateikti ieškinio, siekiant ginti asmenų, kurių yra pažeista teisė į kūno neliečiamumą ir vientisumą, interesus, t.y. ginti teises, kai jos pažeidžiamos dėl seksualinio priekabiavimo. Nevyriausybinių organizacijų dalyvavimas civilinėje byloje užtikrintų ir geresnę nukentėjusiojo asmens gynybos galimybę, ypač turint mintyje ir galimą jo dvasinę būseną, bei tai, jog gali būti, kad nukentėjęs asmuo gali būti silpnesnioji šalis (tarkim, jei atsakovas yra darbdavys ar pan.), bei į tai, kad nukentėjęs asmuo gali turėti mažesnes galimybes sumokėti advokatams už teisinių paslaugų suteikimą.

Beje, pažymėtina – civilinės atsakomybės funkcija yra ir prevencinė. Taigi efektyvūs žalos atlyginimo atvejai padės preventyviai kovoti su seksualinio priekabiavimo pažeidimais. Asmeniui nesugebėjus įrodyti žalos ar jos dydžio ne tik nebus įgyvendinta kompensacinė civilinės atsakomybės funkcija, bet ji neturės ir preventyvios reikšmės. Bylos dėl žalos at-

lyginimo dėl asmeninių neturtinių teisių pažeidimo, kuriose teismo būtų priteistos sumos, adekvačios padarytai žalai, gali visuomenę paveikti labiau nei administracinė ar net baudžiamoji atsakomybė.

Be abejonės, asmuo gali pasinaudoti ir kitais civiliniais teisiniais gynimo būdais, numatytais Civilinio kodekso 1.138 straipsnyje.

2. Administracinės poveikio priemonės

Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo²⁴ straipsnyje nustatyta, kokius sprendimus turi teisę priimti moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolierius, atlikęs skundo tyrimą. Šiame straipsnyje yra numatyti tiek procesinio pobūdžio sprendimai, tiek sprendimai, kurie yra administracinio poveikio priemonės savo esme. Šioje dalyje bus aptariami tik tie sprendimai, kurie yra aktualūs kaip administracinio poveikio priemonės. Taigi moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolierius turi teisę nagrinėti administracinių teisės pažeidimų bylas ir skirti administracines nuobaudas.

Administracinių teisės pažeidimų kodekso (toliau – ATPK) 41⁶ straipsnis numato atsakomybę apskritai už moterų ir vyrų lygių teisių pažeidimą, neišskiriant atsakomybės už seksualinį priekabiavimą. Pagal šį straipsnį moterų ir vyrų lygių teisių, nustatytų Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatyme, pažeidimas užtraukia baudą pareigūnams, darbdaviams ar jų įgaliotiems asmenims nuo vieno šimto iki dviejų tūkstančių litų.

Šio straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad tokie pat veiksmai, padaryti asmens, bausto administracine nuobauda už šio straipsnio 1 dalyje numatytus pažeidimus, užtraukia baudą pareigūnams, darbdaviams ar jų įgaliotiems asmenims nuo dviejų tūkstančių iki keturių tūkstančių litų. Atsižvelgiant į tai, kad moterų ir vyrų lygių teisių pažeidimas apimtų ir seksualinį priekabiavimą kaip teisės pažeidimą, pagal minėtą ATPK būtų taikoma ir atsakomybė už seksualinį priekabiavimą.

Pažymėtina, kad įstatymas nenumato, koks sprendimas turi būti priimamas kiekvieno pažeidimo (seksualinio priekabiavimo) atveju. Vadinasi, yra suteikta diskrecijos teisė moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriui spręsti, kokią sankciją taikyti bei kokį sprendimą priimti kiekvieno seksualinio priekabiavimo atveju. Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolierius, atsižvelgdamas į konkrečias seksualinio priekabiavimo aplinkybes, mastą, sunkumą, poveikį nukentėjusiam ir pan., sprendžia, kokį sprendimą priimti ir kokią sankciją taikyti. Jei moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolierius mano, kad dėl seksualinio priekabiavimo veiksmy yra pagrindas taikyti baudžiamąją atsakomybę, jis turi teisę perduoti tyrimo medžiagą prokurorui, jeigu nustatomi nusikalstamos veikos požymiai (kitoje dalyje, aptariant baudžiamąją atsakomybę, ši kontrolieriaus teisė bus aptarta išsamiau).

3. Baudžiamoji atsakomybė

Naujasis Baudžiamasis kodeksas, įsigaliojęs nuo 2003 m. gegužės 1 d., nustato baudžiamąją atsakomybę už seksualinį priekabiavimą. Tokios normos senajame Baudžiamajame kodekse nebuvo.

Baudžiamojo kodekso 152 straipsnio 1 dalis nustato, kad tas, kas, siekdamas seksualinio bendravimo ar pasitenkinimo vulgariais ar panašiais veiksmais, siūlymais ar užuominomis priekabiavo prie pagal tarnybą ar kitaip priklausomo asmens, padarė baudžiamąjį nusižengimą ir baudžiamas bauda arba laisvės apribojimu, arba areštu. Tačiau šia norma uždrausta veikla yra priskirta baudžiamajam nusižengimui. Atkreiptinas dėmesys, kad tai yra speciali norma santykyje su kitais nusikaltimais ir baudžiamaisiais nusižengimais asmens garbei ir orumui bei kitais nusikaltimais ir baudžiamaisiais nusižengimais žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui bei asmens garbei ir orumui.

Pagal šį straipsnį kaltas asmuo atsakys tada, jei asmens elgesys pasireiškė vulgariais ar panašiais veiksmais, siūlymais ar užuominomis (pagal *Dabartinės lietuvių kalbos žodyną* žodis „vulgarus“ reiškia – 1. šiurkštus, storžieviškas. 2. suprastintas iki iškraipymo, subanalintas.), išreiškiančiais siekį seksualiai bendrauti ar pasitenkinti ir kai nukentėjęs asmuo yra priklausomas nuo kaltininko (gali būti tarnybinis ar kitoks priklausomumas nuo kaltininko). Asmens elgesys gali

pasireikšti žodine, nežodine ar fizine forma. Seksualinis priekabiavimas būtų ne tik tuo atveju, kai siekiama seksualinio bendravimo ar pasitenkinimo bet kuria forma, bet ir tada, kai pats priekabiavimo faktas teikia malonumą kaltam asmeniui. Nukentėjusiuoju pagal Baudžiamojo kodekso 152 straipsnio 1 dalį gali būti tiek vyras, tiek moteris.

Ši baudžiamojo nusižengimo sudėtis yra apibrėžta analogiškai, kaip ir seksualinis priekabiavimas yra apibrėžtas Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo. Taigi logiškai kyla klausimas, kokią atsakomybę kuriais atvejais reikėtų taikyti. Šiuo požiūriu teisiškai reikšminga norma yra Baudžiamojo kodekso 152 straipsnio 2 dalis, kuri nustato, kad už šią veiką asmuo atsako tik tada, kai yra nukentėjusio asmens skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas, ar prokuroro reikalavimas. Baudžiamojo proceso kodekso 407 straipsnis numato, kad nusikalstama veika, nustatyta Baudžiamojo kodekso 152 straipsnyje, yra priskiriama privataus kaltinimo byloms. Baudžiamojo proceso kodekso 407 straipsnis įvardija, jog tokiu atveju procesas pradedamas tik tada, kai yra nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas. Šioje byloje ikiteisminis tyrimas nebus atliekamas, o skundą paduos ir kaltinimą teisme palaikys nukentėjusysis, kuris teisme įgis privataus kaltintojo statusą. Vadinasi, spręsti, kokią pažeistų asmens teisių gynybos priemonę taikyti, yra paties nukentėjusio asmens diskrecijos teisė. Žinoma, jei asmuo kreipiasi į moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolie-

rių, kuristaikytų administracinio poveikio priemonės, pastarasis gali siūlyti nukentėjusiam asmeniui kreiptis į teismą dėl baudžiamosios atsakomybės kaltajam asmeniui taikymo.

Pagal Baudžiamojo proceso kodekso 409 straipsnį, jeigu tokia veika turi visuomeninę reikšmę, baudžiamąjį procesą dėl šios veikos turi teisę pradėti ir prokuroras, nepriklausomai nuo to, ar bus nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas. Tuomet byloje bus atliekamas ikiteisminis tyrimas. Taigi ir moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolierius, vadovaudamasis Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 24 straipsnio 1 punktu, turėtų perduoti tyrimo medžiagą prokurorui tik tada, jei tokia nusikalstama veika turi visuomeninę reikšmę. Kokia nusikalstama veika turi visuomeninę reikšmę, Baudžiamojo proceso kodeksas nenustato ir jos požymių neapibrėžia. Tačiau būtų galima vadovautis ir Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 18 d. įsakymu Nr. I-58 „Dėl ikiteisminio tyrimo pradžios registravimo tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo“ patvirtintos Ikiteisminio tyrimo pradžios registravimo tvarkos 20 punktu, kuriame nustatyta, kad ikiteisminio tyrimo įstaigoje gauti skundai, pareiškimai ar pranešimai apie nusikalstamas veikas, išvardytas Baudžiamojo kodekso 167 straipsnyje, kuriuos surašė ne nukentėjusysis ar jo teisėtas atstovas, o nukentėjusysis dėl bejėgiškos būklės, priklausomybės nuo kaltinamojo ar dėl kitokių priežasčių negali apginti savo teisių ir teisėtų interesų arba šios

nusikalstamos veikos išaiškinimas turi didelę visuomeninę reikšmę, turi būti perduoti prokurorui, kad šis priimtų sprendimą dėl reikalavimo pradėti ikiteisminį tyrimą. Vadinasi, sakytina, kad nusikalstama veika turi visuomeninę reikšmę, kai nukentėjusysis dėl bejėgiškos būklės, priklausomybės nuo kaltinamojo ar dėl kitokių priežasčių negali apginti savo teisių ir teisėtų interesų arba šios nusikalstamos veikos išaiškinimas turi didelę visuomeninę reikšmę.

Kaip atskirti, kada seksualinis priekabiavimas bus baudžiamasis nusižengimas, o kada – tik administracinis? Sprendžiant šį klausimą turi būti vadovujamasi vertinamaisiais kriterijais, atsižvelgiant į objektyviuosius ir subjektyviuosius veikos požymius. Vertinant objektyviuosius veikos požymius, privalu atsižvelgti į įstatymo ginamus asmens, valstybės ar visuomenės interesus ir jų pažeidimo laipsnį, nusikaltimo dalyką, taip pat į nusikalstamos veikos būdą, pasekmes, įrankius ir priemones, laiką bei vietą. Kiekvienu konkrečiu atveju turi būti vertinamas seksualinio priekabiavimo pavojingumo laipsnis, kurį lemia jo pobūdis (ar seksualinio priekabiavimo veiksmai vykdomi vulgariais, itin žeminančiais, pagal egzistuojančios moralės normas itin nepadoriais veiksmais), intensyvumas, tyčios kryptingumas, tikslai ir motyvai, taip pat nusikaltimo dalykas. Vienas svarbių požymių, leidžiančių atriboti seksualinį priekabiavimą nuo baudžiamąjo nusižengimo, yra pasekmių sunkumo laipsnis (žymūs sveika-

tos sutrikimai, darbingumo praradimas ir dėl to reikalinga gydytojų pagalba ir t.t.).

Atkreiptinas dėmesys, kad jei kaltam asmeniui bus pritaikyta baudžiamoji atsakomybė, nukentėjęs asmuo pagal Civilinio kodekso 6.250 straipsnio 2 dalį taip pat turės teisę reikalauti neturtinę žalą atlyginti. Beje, ir Baudžiamojo proceso kodekso 2 dalis reglamentuoja nusikalstama veika padarytą žalą atlyginti. Pagal šios dalies nuostatas yra galimas civilinis ieškinys baudžiamojoje byloje, kurių teismas nagrinėja kartu su baudžiamąja byla. Šios nuostatos padeda asmeniui greičiau apginti savo teises ir išreikalauti žalos atlyginimą, nesikreipiant atskirai dėl žalos atlyginimo Civilinio proceso kodekso nustatyta tvarka. Tačiau, nepareiškęs civilinio ieškinio baudžiamojoje byloje, nukentėjusysis turi teisę pareikšti ieškinį remdamasis civilinio proceso tvarka.

Pažymėtina, kad karių drausmės pažeidimus reglamentuoja Lietuvos Respublikos kariuomenės drausmės statuto patvirtinimo įstatymas, kurio 92 straipsnis nustato atsakomybę už seksualinį priekabiavimą: už priekabiavimą žodžiu, raštu arba veiksmu, nukreiptą prieš kito asmens seksualinį apsisprendimą ir neliečiamybę, privalomosios karo tarnybos kariui uždraudžiama išeiti iš tarnybos vietos arba skiriamas pataisos areštas iki 10 parų, arba pažeminamas kario laipsnis; profesinės karo tarnybos kariui skiriamas papeikimas arba sumažinamas tarnybinis atlygini-

mas, arba pažeminamas kario laipsnis, arba karys atleidžiamas iš pareigų. Už tą pačią veiką, padarytą sunkinančiomis aplinkybėmis, profesinės karo tarnybos karys atleidžiamas iš tarnybos. Pabrėžtina, kad šiame įstatyme sąvoka „seksualinis priekabiavimas“ neatitinka sąvokos, apibrėžtos Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatyme bei numatytos ir Europos Sąjungos teisės aktuose – juose pateikiamas tikslesnis šios sampratos apibrėžimas.

II
SEKSUALINIO PRIEKABIAVIMO
APRAIŠKOS
IR
KOVOS BŪDAI

1. SEKSUALINIO PRIEKABIAVIMO PRIEŽASTYS, PASIREIŠKIMO BŪDAI, ATPAŽINIMAS PRAKTIKOJE BEI GALIMOS PASEKMĖS

Apžvelgus kelerių praėjusių metų žiniasklaidos publikacijas bei diskusijas seksualinio priekabiavimo tema, akivaizdu, kad seksualinis priekabiavimas yra paplitęs reiškinys, tačiau plačiau apie jį pradėta rašyti ir kalbėti tik 1999 metais, išgaliojus Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymui, pripažinusiam seksualinį priekabiavimą diskriminacija dėl lyties. Iki 1999 m. kovo 1 d., Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo išgaliojimo dienos, seksualinis priekabiavimas Lietuvos teisėje nebuvo formalizuotas.

Apibendrinus Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos atliktų skundų dėl seksualinio priekabiavimo tyrimus, pažymėtina, jog priekabiautojas dažniausiai yra asmuo, dirbantis vadovaujantį darbą arba turintis įgaliojimus duoti privalomus pavedimus, arba tas asmuo, nuo kurio darbuotojas, klientas, studentas ar kitas asmuo yra priklausomas. Seksualinis priekabiavimas beveik visada vyksta tarp bendradarbių ar asmenų, susijusių tam tikrais priklausomumo santykiais. Būna atvejų, kai seksualiai priekabiaujama prie vyrų, tačiau tiek Lietuvos, tiek užsienio valstybių institucijų, dirbančių lyčių lygybės srityje, praktika rodo, kad seksualinio priekabiavimo aukomis beveik visais atvejais tampa moterys. Priekabiautojas tradiciškai yra vyriškosios lyties asmuo, o auka – moteris.

Seksualinio priekabiavimo sąvoka buvo plačiai aptarta šio leidinio I dalyje. Taigi remiantis lingvistiniu jos aiškinimu, seksualinis priekabavimas – užgaunantis, įžeidžiantis elgesys. Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 2 straipsnio 5 dalis, apibrėžianti seksualinį priekabavimą, nenumato, kad šis elgesys yra nepageidaujamas aukai. Tačiau seksualinis priekabavimas savo kilme yra užgaulus elgesys, t.y. neabejotinai priešiškas aukos valiai, įžeidžiantis jos orumą.

Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos praktika, žiniasklaidos publikacijos patvirtina, kad seksualinį priekabavimą dažniausiai lemia didesnė priekabiautojo jėga bei socialinė ar ekonominė jo galia aukos atžvilgiu, didesnė įtaka tam tikrai visuomenės grupei, pasitikėjimas savimi, savo padėties visuomenėje sureikšminimas ar neadekvatus vertinimas, o neretai ir profesinis pranašumas. Daug dažniau tokias „galingųjų“ pozicijas užima vyrai nei moterys. Kai vyrų turimi įgaliojimai bei „jėga“ pasireiškia nepageidaujama seksualiniu elgesiu moterų atžvilgiu, gali būti sutrikdytas privatus moters gyvenimas, normalus, įprastas darbo ir mokymosi ritmas.

Seksualinis priekabavimas, kaip ir kiti pažeidimai, padaromi prieš moterį, iš dalies rodo nelygią moterų padėtį visuomenėje: pagal statistinius duomenis, moterys Lietuvoje, uždirbdamos mažiau nei vyrai, žymiai rečiau eina vadovaujančias pareigas tiek ekonominėje, tiek politinėje srityje, todėl šiuo požiūriu yra „priklausomi pavaldiniai“.

Pasireiškimo būdai

Seksualinis priekabiavimas gali pasireikšti žodinio pobūdžio elgesiu, tarkim, įvairiais seksualinio pobūdžio siūlymais, užuominomis, pokalbiais ir pan. Seksualinis priekabiavimas taip pat gali pasireikšti ne žodinio, o fizinio pobūdžio elgesiu – atitinkamų kūno vietų, nebūtinai intymių, lietimui, tapšnojimui, mirksėjimui, tam tikrų gestų rodymu ir pan. Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatyme įtvirtintas seksualinio priekabiavimo apibrėžimas nenumato priekabiavimo tikslo, sakykim, siekimo ar reikalavimo lytinio kontakto arba kitokio fizinio suartėjimo. Priekabiautojas aukos atžvilgiu dažniausiai vykdo psichologinį spaudimą, žadėdamas už tai „atsilyginti“ geresniu darbu ar apskritai suteikimu galimybės dirbti įstaigoje, įmonėje, taip pat pareigų paaukštinimu ar įvairiais materialinio bei kitokio pobūdžio skatinimais, lengvatomis ir pan.

Praktikoje seksualinis priekabiavimas gali pasireikšti:

- veiksmis, verčiančiais auką jaustis nepatogiai;
- pokalbiais, pokalbio tema ar pasakytais žodžiais, verčiančiais auką jaustis nemaloniai;
- tokių aplinkybių sudarymu, kai auka priverčiama rizikuoti;
- žodžiu ar fizinio pobūdžio elgesiu, sukuriančiu bauginančią, žeminančią, priešišką, įžeidžiančią aplinką.

Ne visos moterys vienodai reaguoja į seksualinį priekabiavimą, vis tik dauguma jų jaučiasi pažemintos, paniekintos ar nevisavertės. Kai kurios moterys

sutrinka. Jos tylėdamos kenčia nemalonius priekabiuotojo išpuolius ir įžeidinėjimus, bijodamos neigiamų pasekmių karjerai, mokslui bei norėdamos išvengti įvairių apkalbų.

Iki šiol paplitusi nuomonė, kad moterys dėl savo patrauklios išvaizdos, laisvesnio bendravimo ar kūną išryškinančios aprangos yra „pačios kaltos“, t.y. pačios išprovokavo seksualinį priekabiavimą. Tačiau tokia nuomonė yra klaidinga. Priekabiavimo aukomis tampa įvairios išvaizdos ir įvairaus charakterio skirtingai besielgiančios moterys. Moterys, patyrusios priekabiavimą, apgalvoja savo jausmus, veiksmus, reakciją, kol galiausiai pripažįsta, kad už šią problemą yra atsakingas priekabiuotojas.

Atpažinimas praktikoje

Siekiant seksualinį priekabiavimą atpažinti praktikoje, siūlytina atkreipti dėmesį ir išanalizuoti šias šio veiksmo (ar besitęsiančių veiksmų) sudedamąsias dalis:

1. Elgesio pasireiškimą, kuris gali būti žodinis ir fizinis.

2. Auką, kuri gali būti tos pačios arba priešingos lyties, tačiau seksualinis priekabiavimas aukos atžvilgiu visada vykdomas būtent dėl jo ar jos lyties. Jeigu priekabiuojama trečiojo asmens atžvilgiu, jis gali būti laikytinas seksualiniu priekabiavimu, jei skundą pateikusį asmenį užgauna, įžeidžia.

3. Priekabiuotoją, kuris gali būti vadovas, viršininkas, bendradarbis ar nebūti susijęs darbo, tarnybos ar kitokiais priklausomumo santykiais.

4. Elgesio pobūdį, kuris turi būti užgaulus ir būtinai seksualinio pobūdžio (priekabiaujama taip pat gali būti dėl asmens lyties, bet jeigu jis nebus seksualinio pobūdžio, nebus įvardijamas seksualiniu priekabavimu):

- kuris gali pasireikšti fiziniu veiksniu, žodžiu arba kita neverbaline forma;
- kuris visada turi būti nepageidaujamas;
- gali būti žiaurus, griežtas, reikalaujantis, nevienaveiksmis.

5. Seksualinio priekabavimo pasekmės, kurios leidžia daryti išvadą, kad priekabautojas:

- sukuria bauginančią, įžeidžiančią darbinę aplinką;
- atitinkamu būdu veikia darbuotojo darbą, tarnybą, mokslą;
- kai kuriais atvejais padaro aukai psichologinę žalą.

Pasekmės

Ilgai besitęsianti emocinė įtampa gali sukelti aukai fizinę ar psichinę ligą, pavyzdžiui, šleikštulį, pasibjaurėjimą, galvos skausmą, nuovargį, depresiją. Visi šie reiškiniai gali turėti įtakos asmeniniam žmogaus gyvenimui, jo darbo kokybei. Seksualinio priekabavimo auka gali būti priversta palikti darbą ar atsisakyti mokymo programos, kad išvengtų susitikimų su priekabautoju. Pasitikėjimo savimi praradimas, sveikatos sutrikimas, neteisingas asmenybės įvertinimas, nutrauktas darbas gali padaryti aukai ilgalaikį ekonominį poveikį, t.y. nesugebėjimą ilgą laiką rasti kito darbo ir pan.

2. KAIP ATSKIRTI SEKSUALINĮ PRIEKABIAVIMĄ NUO FLIRTO AR DRAUGIŠKO DĖMESIO?

Norint suvokti, ar Jūs tapote seksualinio priekabavimo auka, rekomenduotina pirmiausia išanalizuoti savo reakciją į priekabautojo veiksmus bei vidinį nusiteikimą to asmens poelgių atžvilgiu. Svarbu, ar pasakyti žodžiai, komentarai ar fiziniai veiksmai Jūsų nežeidžia, netrikdo, nežemina, neužgauna, ar jie yra seksualinio pobūdžio ir kaip ilgai jie tęsiasi. Būtina prisiminti, kokie santykiai Jus siejo anksčiau ir sieja dabar su priekabautoju, kaip jie keitėsi, kada Jus pradėjo trikdyti priekabautojo elgesys. Taip pat reikėtų pamąstyti, ar priekabautojas turi pagrindo tikėtis, kad jo komentarai Jums yra priimtini ir malonūs.

Pateikiami pavyzdžiai – situacijos, kurias galima dažnai pamatyti ir išgirsti darbo vietose:

- vyras kabinete rankomis apkabina moterį ar paglosto jos plaukus;
- vienas bendradarbių pasakoja įžeidžiantį, su intymiomis detalėmis, pokštą – anekdotą;
- vienas bendradarbių pasako: „Tu atro dai puikia i“ arba „Tavo plaukai nuostabūs“, arba „Tu atro dai seksualiai“, arba „Su kuo praleidai naktį?“.

Šie pavyzdžiai gali būti įvardyti seksualiniu priekabavimu, priklausomai nuo aplinkybių, jų suvokimo bei kiekvieno asmens individualaus požiūrio į jas. Jeigu kolega kolegei pasako keletą pagiriamųjų žo-

džių jos išvaizdai – tai gali būti komplimentas. Jeigu moters išvaizdą pagiria praeivis gatvėje – reakcija ir pojūčiai gali būti įvairūs. Viršininko ar kolegos į ausį pasakytą komplimentą taip pat galima vertinti skirtingai: vieną jis įžeis, kitą pamalonins. Taigi labai svarbi Jūsų asmeninė reakcija į panašaus pobūdžio priekabes, ar jos žeidžia Jūsų orumą, žemina, niekina.

Draugiškas palankumas, flirtas, kuris dažniausiai būna malonus abiem flirtuojantiems, negali būti tapatinamas su seksualiniu priekabiavimu. Jau pats žodis „priekabiavimas“ turi neigiamą, nemalonų, nepalankų atspalvį. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* „priekabę“ apibūdina taip: „dingstis, kliautis (ginčui, barniui, peštynėms)“, o žodis „priekabiauti“ reiškia „ieškoti priekabių“. Taigi, remiantis lingvistiniu žodžių „priekabė“ ir „priekabiauti“ aiškinimu, darytina išvada, kad priekabiavimas yra nemalonus, nepalankus elgesys, dėl kurio gali atsirasti ar atsiranda neigiamų pasekmių. Tikėtina, jog priekabiautojas tokiais veiksmais siekia pafirtuoti, „pajuokauti“, atkreipti į save dėmesį, net negalvodamas apie tokio elgesio pasekmes ir nesuvokdamas, kad aukai toks elgesys yra nepriimtinas. Todėl visada yra svarbu nedelsiant perspėti priekabiautoją, jog tokie veiksmai, elgesys yra nepriimtini ir paprašyti liautis.

Siekiant atskirti seksualinį priekabiavimą nuo draugiško mandagumo ar rodomo palankumo, svarbu išsiaiškinti Jūsų požiūrį į šiuos veiksmus, t.y. tu

veiksmų, kurie gali būti įvardijami seksualiniu priekabiavimu, subjektyvų Jūsų vertinimą. Seksualinis priekabiavimas yra bet koks užgaulus seksualinio pobūdžio dėmesys, pavyzdžiui, intymios užuominos bei pastabos apie išvaizdą, rūbus, pažiūras ar asmeninį gyvenimą. Kartais tokie komentarai yra panašūs į komplimentus, tačiau jeigu jie Jus verčia jaustis nepatogiai, dėl to atsiduriate keblioje, nemalonioje padėtyje, jeigu Jus tai žemina, įžeidžia, jeigu dėl to nebepajėgiate vykdyti tarnybinių užduočių, studijuoti – tai jau seksualinis priekabiavimas.

3. KAIP ELGTIS, SIEKIANT SUSTABDYTI PRIEKABIAUTOJĄ IR PASIRENGTI TOLESNEI GYNYBAI

*(praktiniai patarimai asmenims,
patyrusiems seksualinį priekabiavimą)*

Seksualinis priekabiavimas yra intymaus pobūdžio elgesys, pažeidžiantis asmens privataus gyvenimo neliečiamybę. Todėl asmuo, tapęs seksualinio priekabiavimo objektu, dažnai neadekvačiai reaguoja į situaciją, yra sutrikęs ir nežino, kokiais būdais, priemonėmis kovoti su priekabiautoju. Asmenys dažnai nenori ir yra nepasirengę rašyti skundo dėl priekabiavimo, nes su priekabiautoju jie nori kovoti savo jėgomis. Kitais atvejais asmenys yra pasirengę pateikti skundą kompetentingai institucijai, tačiau dažnai jie neturi elementarių žinių, kaip tai padaryti.

Bet kuriuo atveju siūlytina asmeniui atvykti į Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnybą (galima kartu su sutuoktiniu, draugu, motina, tėvu ar kitu artimu žmogumi, su kuriuo jis jaustųsi drašiau, laisviau, nebūtų suvaržytas), kurioje jam bus suteikta kvalifikuota konsultacija, o esant reikalui, pagelbėta surašyti skundą. Atvykusį į tarnybą gauti pirminę konsultaciją asmenį, patyrusį seksualinį priekabiavimą, priims kompetentingas tarnautojas, turintis moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus įgaliojimus skundą tirti. Priekabiavimo auka gali pageidauti, su kokios lyties tarnautoju norėtų bendrauti. Turint omeny seksualinio priekabiavimo intymumą, pareiškėjas gali norėti kalbėti ir būti atviras tik su tos pačios lyties asmeniu.

Tapusiam seksualinio priekabiavimo objektu būtina žinoti, kad Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas suteikia teisę tokius veiksmus apskųsti moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriui. Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 5 straipsnio 5 punktą įpareigoja darbdavius imtis priemonių, jog darbuotojas nepatirtų seksualinio priekabiavimo, o 6 punktą numato darbdavio pareigą imtis priemonių, kad nebūtų persekiojamas darbuotojas, pateikęs skundą dėl seksualinio priekabiavimo.

Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas garantuoja skundo tyrimo konfidencialumą, t.y. informaciją spaudai ir kitoms visuomenės informavimo priemonėms apie skundo tyrimą tarnyba teikia tik pareiškėjui sutikęs.

Seksualinio priekabiavimo auka dažniausiai būna sutrikusi ir nežino, kas galėtų padėti įrodyti seksualinio priekabiavimo faktą.

Tokie įrodymai gali būti:

- erotinio pobūdžio fotonuotraukos, atvirukai, piešiniai, verčiantys auką jaustis nepatogiai, kurie gali būti padedami, pakabinami aukai matomoje vietoje;
- intymūs laišakai, eilėraščiai, žinutės, atsiunčiami aukai paprastu ar elektroniniu paštu ir kitomis ryšio priemonėmis;
- nepageidaujami skambučiai telefonu ir įkyrūs pokalbiai;
- bet kokios rūšies fizinis kontaktas – prisilietimai, tapšnojimai per atitinkamas kūno vietas, apsikabinimai, gestai, mirksėjimai, taip pat komentarai, replikos, juokai, pokštai, jeigu jie yra seksualinio pobūdžio ir pareiškėją verčia jaustis nejaukiai (tačiau būtina pažymėti, kad šie veiksmai ar pasakyti žodžiai bus vertinami skundo tyrime kaip įrodymai, jeigu juos kas nors matė ar girdėjo bei sutiks apie tai paliudyti);
- seksualinio pobūdžio reikalavimai.

Rekomenduotini patarimai seksualinio priekabiavimo aukai, kaip elgtis, siekiant sustabdyti priekabautoją ir pasirengti ginti savo pažeistas teises

Jūs turėtumėte žinoti, kad kiekvienas žmogus turi teisę į privatų gyvenimą, saugomą įstatymų, visi turi žinoti, jog įstatymų garantuojamas ir saugomas teises

turi gerbti bei nepažeisti kiti visuomenės nariai. Atminkite – su moterimi (jeigu priekabiavimo auka yra moteris) turi būti elgiamasi kaip su lygiaverte vyro partnere. Žmogus negali savivaliauti ir savo veiksmais varžyti kitų žmonių teisių ir laisvių. Todėl, prasidėjus seksualinio priekabiavimo veiksams, patartina nesi-
taikstyti su tuo ir ryžtingai imtis atitinkamų veiksmų:

1. Nedelsiant pasikalbėti su priekabiautoju ir drąsiai išsakyti savo nuomonę dėl jo elgesio. Priekabiautojui patartina pasakyti, kad toks elgesys yra nepageidaujamas, nemalonus ir kartu paskatinti jį nustoti žeminti, įžeidinėti, bauginti, grasinti, tyčiotis ir pan. Pokalbio tonas turėtų būti ramus, nebūtina priekabiautojui aiškinti pokalbio motyvų, t.y. kodėl jo elgesys yra nemalonus, atgrasantis. Pradiniame pokalbyje su priekabiautoju nereikėtų plačiai komentuoti savo reakcijos į tokius veiksmus ir pasakoti, kaip jautriai į tai reaguojate, kaip trikdomas normalus gyvenimo ir darbo ritmas ar teisintis prieš priekabiautoją. Auka privalo žinoti, kad negalima teikti papildomų šansų trikdyti ją. Būtina drąsiai ir ryžtingai priekabiautojui pasakyti „ne“. Gali būti, jog jis net nesuvokia ir neįsivaizduoja, kad replikos, užuominos, anekdotai gali įžeisti ir žeminti, sukurti trikdančią, nemalonią situaciją. Todėl priekabiautojui būtina išreikšti savo nuomonę bei pageidavimus. Galite pakviesti ką nors iš bendradarbių ar draugų dalyvauti kalbant su priekabiautoju. Esant reikalui, turėtumėte galimą liudytoją.

2. Parašyti priekabiautojui. Jeigu Jūs nenorite bendrauti su juo žodžiu, galite parašyti laišką, informaciją, prašymą, kreipimąsi ir jame tiksliai bei aiškiai išdėstyti savo nuomonę dėl priekabiautojo elgesio, nurodyti, kada ir kur buvo pasielgta nederamai. Tokia me laiške derėtų „nesutirštinti spalvų“, neiškreipti įvykių, neanalizuoti jo elgesio motyvų ar jausmų, tik aiškiai išreikšti savo poziciją, t.y. suformuluoti, koks elgesys yra netoleruotinas ir kokio elgesio tikėtis iš priekabiautojo ateityje.

Galima parašyti, ką darysite toliau, jeigu priekabiautojas nesiliaus Jūsų žeminti. Būtina turėti laiško kopiją, tačiau patartina ją laikyti ne darbo vietoje.

3. Pasikalbėti su draugais, bendradarbiais, kuriais pasitikite. Kadangi galite jaustis neužtikrintai, nesaugiai, būti susijaudinimo ar šoko būsenos, jausti didelę nervinę įtampą ar pykti, ar net manyti, kad pati (pats) išprovokavote tokią priekabiautojo reakciją, rekomenduotina apie susiklosčiusią padėtį ramioje vietoje pakalbėti su patikimu asmeniu. Jeigu priklausote kokiam nors nevyriausybinei organizacijai ar judėjimui, galite pasikalbėti su patikimais šių organizacijų žmonėmis, papasakoti apie tai, kas neduoda ramybės, jaudina, paprašyti patarimo. Vertėtų išklausti artimų žmonių patarimus ir nuomones.

Tačiau asmeninės pastangos ne visada gali sustabdyti priekabiavimą, todėl reikėtų imtis ir kitų priemonių, galinčių pagelbėti vėliau, ginant pažeistas teises kompetentingose institucijose

1. Kaupti informaciją. Patartina susipažinti su visais teisės aktais, reglamentuojančiais tarnybinių funkcijų vykdymą: pareigybės aprašymu, vidaus darbo tvarkos taisyklėmis, padalinio, kuriame dirbate, ar įstaigos, bendrovės nuostatais, įstatais, kolektyvine sutartimi, jeigu tokia yra, bei kitomis instrukcijomis ir taisyklėmis, kurios reguliuoja darbinių funkcijų vykdymą, darbo užmokestį ir atsakomybę, taip pat kitais atitinkamais dokumentais, reglamentuojančiais bet kurią kitą santykių sritį, kurioje gali vykti seksualinis priekabiavimas. Pokalbio metu aukai reikėtų priminti, kad ji privalo žinoti darbo sutarties sąlygas. Įspėti, jog savo teisių žinojimas padės kovoti su neteisėtais priekabiautojo veiksmais ir galimu „susidorojimu“ su nepageidaujamais darbuotojais.

2. Kiekvieną įvykį būtina nuodugniai aprašyti. Rekomenduotina visa, kas įvyko, aprašyti sąsiuvinyje, kurio lapai turėtų būti sunumeruoti, kad niekas negalėtų įsegti papildomų, išplėsti jų ar pakeisti kitais. Jį patartina saugoti ne darbo vietoje. Reikėtų užrašinėti visus įvykius, pokalbius, situacijas, aplinkybes, susijusias su seksualiniu priekabiavimu:

- datą, vietą, detales, priekabiautojo pasakytus žodžius, gestus, veiksmus;
- kada, kokiomis aplinkybėmis ir kiek kartų vyko seksualinis priekabiavimas;
- pavardes, vardus, telefonus asmenų, mačiusių ar girdėjusių seksualinio pobūdžio priekabes;
- emocinę ar fizinę savo reakciją priekabiavimo metu ir po jo;

- vertėtų pabandyti surasti kitų bendradarbių, kurie patyrė priekabiavimą, pasikalbėti su jais, pasidomėti, kaip jie elgėsi panašioje situacijoje, paklausti, ar nenorėtų kartu pradėti kovą su priekabiautoju, ir visa tai aprašyti. Tačiau reikėtų elgtis ypač atsargiai, kad neplistų gandai, kurie galėtų įžeisti ir sukelti nemalonus pasekmes.

3. *Aprašyti savo veiksmus* (popieriuje arba garsajuostėje). Rekomenduotina aprašyti visus veiksmus, kurių ėmėtės, siekdami nutraukti priekabiavimą. Išsamus jų aprašymas, paminint datas, laiką, priemones, padės suvokti stipriąsias ir silpnąsias surinktos medžiagos puses. Reikėtų aprašyti:

- pokalbį su priekabiautoju;
- pokalbius su kitais darbuotojais, patyrusiais seksualinį priekabiavimą;
- nurodyti, kada ir koku būdu kreipėtės į priekabiautoją ar jo viršininką dėl nepageidaujamų seksualinio pobūdžio priekabių;
- aprašyti susitikimus su psichologu, gydytoju ar kitais asmenimis, į kuriuos kreipėtės pagalbos.

4. *Saugoti visas dovanas, laiškus, raštelius, piešinius, nuotraukas, vaizdo įrašus, įrašytus pranešimus telefonu bei kitą medžiagą*, gautą iš priekabiautojo ir galinčią būti svarbiu įrodymu.

5. *Saugoti dokumentus apie darbo įvertinimą*. Privalu saugoti visus dokumentus, kuriuose vertinamas Jūsų darbas, profesiniai sugebėjimai, kvalifikacija, asmeninės savybės, pavyzdžiui, įsakymus dėl skiriamų

premių, kitų skatinimų už gerą darbą, padėkos raštus. Jeigu pagyrimai bei padėkos už nepriekaištingai atliktas užduotis buvo pasakyti žodžiu ar pareikšti kitokiu būdu, reikėtų užfiksuoti, kada, kur ir už ką buvo pareikštas pagyrimas, padėka, kas dar tai girdėjo ar matė. Jeigu priekabautojas ateityje stengsis Jus menkinti ar galbūt net atleisti iš darbo dėl nepatenkinamai atliekamų tarnybinių funkcijų, ši medžiaga gali turėti svarbią reikšmę, paneigiant kaltinimus.

6. Nupiešti darbo ar kitą vietą, kurioje vyko seksualinis priekabiavimas, detaliai pavaizduoti daiktus, įvykyje dalyvavusių bei jį stebėjusių asmenų buvimo vietą.

Būtina išmėginti ir kitas priemones, kurios galėtų drausminti priekabautoją ir stabdyti seksualinį priekabiavimą:

- vengti tiesioginių susitikimų su priekabautoju, nedalyvaujant kitiems darbuotojams, pasistengti, kad šalia visada būtų kitas žmogus;
- jeigu priekabautojas stovi labai arti ir dėl to sukuriama gluminanti, nejauki aplinka, patartina jam mandagiai, ramiu tonu pasakyti, kad šiek tiek pasitrauktų;
- rekomenduotina savo darbo vietoje palikti lankstinukų, knygelį apie seksualinį priekabiavimą;
- jei sugebate, galite taikliai ir sąmojingai pa juokauti su priekabautoju dėl jo elgesio, leisdami suprasti, kad toks elgesys yra nepageidaujamas. Tačiau tai padaryti reikėtų labai diplomatiškai, priešingu atveju galima sulaukti atgalinės įžeidžiančios reakcijos.

4. KAIP IR KAM GALIMA SKŪSTIS DĖL SEKSUALINIO PRIEKABIAVIMO?

(skundo pateikimas, reikalavimai, padavimo terminas)

Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo V skyriaus „Skundo priėmimas bei tyrimas“ 18 ir 19 straipsniai apibrėžia reikalavimus, kurie turi būti nurodyti skunde.

Kiekvienas fizinis bei juridinis asmuo turi teisę pateikti moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriui skundą dėl lygių teisių pažeidimo. Skundai teikiami raštu. Jeigu skundas gautas žodžiu ar telefonu arba jeigu moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolierius nustato lygių teisių pažeidimo požymius iš spaudos bei kitų visuomenės informavimo priemonių ar kitokių šaltinių, jis gali pradėti tyrimą savo iniciatyva. Beje, anoniminiai skundai nenagrinėjami, jeigu moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolierius nenusprendžia kitaip.

Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas numato reikalavimus, kuriuos privalu nurodyti skunde, nes be jų sudėtinga skundą tvirtinti. Pažymėtina, kad skundo reikalavimų nesilaikymas ar rekvizitų nenurodymas negali būti pagrindas atsisakyti nagrinėti skundą.

Privalomieji skundo reikalavimai:

1) adresatas – moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolierius;

2) pareiškėjo vardas, pavardė ar institucijos pavadinimas ir adresas;

3) apskundžiamų institucijų pavadinimai ar asmenų vardai, pavardės ir institucija, kurioje jie dirba;

4) apibūdintas skundžiamas sprendimas arba skundžiami veiksmai, nurodytas jų padarymo laikas ir aplinkybės;

5) prašymas moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriui;

6) skundo parašymo data ir pareiškėjo parašas.

Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas numato, kad skundą pateikiantis asmuo prie skundo gali pridėti papildomus dokumentus bei nurodyti papildomus duomenis, kurie, be abejonės, padėtų atlikti išsamų ir objektyvų skundo tyrimą bei paspartintų patį tyrimo procesą. Taigi prie skundo gali būti pridėdama:

1) ginčijamo sprendimo nuorašas;

2) turimi įrodymai ir jų aprašymas;

3) siūlomų apklausti asmenų sąrašas su jų adresais ir nurodymu, kokias aplinkybes kiekvienas iš jų gali patvirtinti.

Pažymėtina, kad seksualinio priekabiavimo atveju turinys yra labai svarbi skundo formos dalis, ypač kiek tai siejasi su skundo pagrindu. Svarbu, jei yra įmanoma, prie skundo pridėti fotografijas, turimas dokumentų, pavyzdžiui, įžeidžiančių raštelių, piešinėlių ir pan. kopijas, jei turima, užrašus, dienoraštį ar apie priekabiavimo atvejus, jų datas, dažnumą, pokalbių turinį ir pan. Taip pat rekomenduotina pridėti savo, kaip darbuotojo, vertinimus tarnyboje, pokalbių su kolegomis ar personalo darbuotojais apie seksualinio priekabiavimo atvejus santraukas.

Skundą galima paduoti per 3 mėnesius nuo skundžiamų veiksmų padarymo. Skundai, paduoti praėjus šiam terminui, nenagrinėjami, jeigu moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolierius nenusprendžia kitaip.

5. SKUNDO DĖL SEKSUALINIO PRIEKABIAVIMO TYRIMO YPATUMAI

Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 11 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba savo veiklą grindžia teisėtumo, bešališkumo bei teisingumo principais. Šie bendrieji tarnybos veiklą reglamentuojantys principai taikytini ir skundų dėl seksualinio priekabiavimo tyrimo procedūrai.

Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 23 straipsnyje yra aprašyta Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos atliekamų skundų tyrimų eiga. Minėtame straipsnyje yra numatyti moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus veiksmai, kurių jis privalo imtis, siekdamas iširti skundo aplinkybes. Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolierius turi išsiaiškinti:

- skunde minimų sprendimų ar skundžiamų veiksmų buvimo ar nebuvimo faktą;
- kuo remiantis ir kokiomis aplinkybėmis sprendimai arba veiksmai padaryti;
- ar skunde minimi sprendimai arba veiksmai prieštarauja įstatymams bei kitiems teisės aktams;

- kas padarė pažeidimą, dėl kokių priežasčių (ar tikslų) tai padaryta, koks pažeidimų mastas, kaip pažeidimą padariusieji asmenys aiškina savo veiksmus;
- kokie faktai ar įrodymai patvirtina padarytą teisės aktų pažeidimą.

Pažymėtina, kad Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas išsamiai nenumato, kokie įrodymai yra laikytini teisėtais, atliekant skundų tyrimą. Tačiau, turint omeny, jog Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas suteikia teisę moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriui teisę nagrinėti administracinių teisės pažeidimų bylas, taip pat skirti administracinę baudą pažeidėjui, darytina išvada, jog, renkant įrodymus bei juos vertinant, reikėtų vadovautis ATPK normomis.

Aptariant įrodinėjimo proceso eigą apskritai, svarbu pažymėti, kad, tiriant skundus dėl lyčių diskriminacijos, taip pat seksualinio priekabiavimo Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnyboje, pagrindinis įrodinėjimo subjektas yra moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolierius, kuris privalo rinkti įrodymus, apklausti pažeidimą padariusį asmenį, o šis savo ruožtu privalo per nustatytą terminą pateikti kontrolieriui motyvuotą paaiškinimą.

Taigi Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas skundėjui numato ne pareigą, bet galimybę pateikti norimus įrodymus. Tokia skundo tyrimo procedūra gerokai palengvina pasiskundusių asmenų padėtį, nes neįpareigoja skundėjo iš atsakovo gauti dokumentų ar kitų įrodymų, kuriuos išreikalauti dažnai būna sunku.

Pagrindiniai skundo tyrimo bruožai

- *Greitas ir tikslus procesinių veiksmų atlikimas*

Skundai dėl seksualinio priekabiavimo, kaip ir kiti skundai dėl moterų ir vyrų lygių galimybių bei teisių pažeidimo, turi būti išnagrinėti per 1 mėnesį. Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 22 straipsnis numato ir ilgesnį skundo tyrimo terminą, t.y. esant reikalui jis gali būti pratęstas iki dviejų mėnesių, tačiau apie tai turi būti informuotas pareiškėjas.

Skundas dėl seksualinio priekabiavimo, atsižvelgiant į jo specifiškumą, aplinkybių subtilumą, turėtų būti paduotas nedelsiant ir iširtas per kiek įmanoma trumpesnį laiką. Atsižvelgiant į tai, kad, tiriant seksualinio priekabiavimo atvejus, labai svarbu surinkti kuo daugiau informacijos iš liudytojų apie matytas ar girdėtas aplinkybes, sužinoti nuomones, vertinimus, pastebėjimus, būtina tai atlikti kaip galima greičiau, kol įvairios detalės ar tyrimui reikšmingos aplinkybės dar neišdilo iš žmonių atminties. Operatyvus skundo tyrimas ne mažiau svarbus ir dėl pačios priekabiavimo aukos, kuri vėliau gali pamiršti svarbias reikšmingas detales bei nebesugebėti atkurti įvykių sekos.

- *Tyrimo neutralumas*

Skundo dėl seksualinio priekabiavimo tyrimas turi būti atliekamas objektyviai, neturint išankstinių vertinimų, nuomonių, pažiūrų seksualinio priekabiavimo aukos ar priekabiautojo atžvilgiu. Jeigu skundą tiriantis darbuotojas yra susijęs kokiais nors ryšiais su priekabiavimo auka, priekabiautoju, liudytojais ar ki-

tais asmenimis, dalyvaujančiais skundo tyrime, toks asmuo turi būti nedelsiant nušalinamas nuo skundo tyrimo. Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 23 straipsnio 2 dalis numato, kad jeigu moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolierius dėl giminystės ryšių ar kitų svarbių priežasčių negali bešališkai nagrinėti konkretaus skundo, jis paveda skundą tirti vienam savo tarnybos darbuotojui.

- *Konfidencialumas*

Skundo dėl seksualinio priekabiavimo tyrimas turi būti atliekamas konfidencialiai, neplatinant informacijos apie skundo dalyką, priekabiavimo auką, priekabiautoją bei tiriamas aplinkybes kitiems asmenims, draugams, kolegoms, žiniasklaidai ir pan. Jeigu dėl seksualinio priekabiavimo pasiskundęs asmuo pageidauja tik sudrausminti priekabiautoją, jog tokių veiksmų nekiltų ateityje, jis gali prašyti, kad tyrimas būtų atliekamas, jo pavardės priekabiautojui nesakant. Tada tyrimas turėtų būti atliekamas, o seksualinio priekabiavimo aukos pavardė laikoma paslapyje. Būtina įvertinti tai, jog kiekvienas tyrimas dėl seksualinio priekabiavimo yra puiki drausminanti, išpėjanti, prevencinė, auklėjamoji priemonė net ir tuomet, jei seksualinio priekabiavimo faktas nenustatomas.

Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 28 straipsnis įpareigoja užtikrinti skundo tyrimo slaptumą ir nustato, kad Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba informaciją spaudai bei kitoms visuomenės informavimo priemonėms apie skundo dėl lygių teisių pažeidimo tyrimą teikia tik pareiškėjui sutikus.

- *Planingumas*

Siekiant skundo tyrimą padaryti planingą, gerai organizuotą ir paveikų, patartina jį atlikti pagal parengtą skundo tyrimo veiksmų planą, kuriame turėtų būti numatyta: įrodinėtinos aplinkybės, procesinių veiksmų atlikimo tvarka, šių veiksmų atlikimo vieta ir data, procesinių veiksmų įvykdymo terminai.

6. ĮRODYMŲ RINKIMAS, TIRIANT SKUNDĄ DĖL SEKSUALINIO PRIEKABIAVIMO

Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas nenumato, kokie įrodymai turėtų būti laikytini teisėtais įrodymais, tiriant skundą dėl seksualinio priekabiavimo. Atsižvelgiant į tai, kad dėl seksualinio priekabiavimo gali būti nagrinėjama administracinio teisės pažeidimo byla, renkant įrodymus rekomenduotina vadovautis ATPK straipsniais, reglamentuojančiais įrodymus. Atkreiptinas dėmesys, jog moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus sprendimai gali būti apskūsti Administraciniam teismui, kuris nagrinėja bylas, vadovaudamasis Administracinių bylų teisenos įstatymu, kuris taip reglamentuoja įrodymus.

Įrodymų rinkimas, tiriant seksualinio priekabiavimo faktą, yra probleminis todėl, kad įrodymus surinkti yra labai sunku, nes priekabiavimas dažniausiai vyksta be liudytojų, dalyvaujant dviem asmenims, iš kurių vienas yra auka, o kitas – apskūstasis asmuo. Tikėtina, jog abiejų šio veiksmo dalyvių paaiškinimai bus prieštaringi: viena pusė faktų buvimą teigs, o kita tai neigs.

ATPK 256 straipsnyje numatyta, kad įrodymai administracinio teisės pažeidimo byloje yra bet kurie faktiniai duomenys, kuriais remdamiesi organai (pareigūnai) įstatymo įteisinta tvarka nustato, ar yra padarytas administracinis teisės pažeidimas, ar jo nėra, ar dėl jo padarymo tas asmuo kaltas, ir kitokias aplinkybes, turinčias reikšmės bylą išspręsti teisingai. Pagal Administracinių bylų teisenos įstatymo 57 straipsnio nuostatas įrodymais administracinėje byloje yra visi faktiniai duomenys, priimti bylą nagrinėjančio teismo ir kuriais remdamasis teismas įstatymų numatyta tvarka konstatuoja, jog yra aplinkybės, pagrindžiančios proceso šalių reikalavimus bei atsikirtimus, ir kitokios aplinkybės, turinčios reikšmės bylą išspręsti teisingai, arba kad jų nėra.

Taigi įrodymais, atliekant skundo dėl seksualinio priekabiavimo tyrimą, gali būti:

- nuotraukos, kuriose užfiksuotos seksualinio pobūdžio priekabės, įvykiai, liudijantys apie aukos ir priekabiautojo bendravimą (iki apskundžiamų veiksmų ir jų metų ar jiems įvykus);
- garso ar vaizdo įrašai, liudijantys apie aukos ir apskųstojo asmens bendravimą žodžiu, siūlymus, galimus grasinimus ir visi kiti garso bei vaizdo įrašai, kurie turėtų informacijos apie šių asmenų bendravimą tarpusavyje bei su kitais asmenimis, jeigu to bendravimo metu buvo aptariama nepageidaujama seksualinio pobūdžio elgesio tema;
- liudytojų parodymai;
- nukentėjusiojo nuo seksualinio priekabiavimo ir apskųstojo asmens paaiškinimai;

- eksperto išvada, kuri, pavyzdžiui, gali suteikti informacijos apie psichinę ir fizinę seksualinio priekabiavimo aukos sveikatos būklę po patirto seksualinio priekabiavimo ir pan.;

- kompetentingas profesionalus specialisto paaiškinimas, pagrįstas atliktais tyrimais bei statistikos duomenimis, apie įrodinėtinas aplinkybes (sakykim, psichologo paaiškinimas);

- daiktiniai įrodymai: apskųstojo asmens padovanotos dovanos, siųsti laišakai, rašteliai, piešiniai, žinutės, paveikslėliai, kurių vaizdas ar turinys verčia auką jaustis nemaloniai, nejaukiai.

Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 25 straipsnio 1 dalyje yra numatyta valdžios ir valdymo institucijų, įmonių, įstaigų, organizacijų pareiga nedelsiant pateikti informaciją, dokumentus bei medžiagą moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus reikalavimu. Tokia informacija bei kita medžiaga gali būti laikoma įrodymu, padedančiu atlikti objektyvų skundo dėl seksualinio priekabiavimo tyrimą ir nustatant seksualinio priekabiavimo fakto buvimą arba nebuvimą.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad ATPK 18⁷ straipsnyje yra numatyta atsakomybė už Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos pareigūnų reikalavimų nevykdymą (šiam straipsnyje yra nustatyta, kad nepateikimas Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos pareigūnų reikalavimu informacijos, dokumentų bei medžiagos, būtinos Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos pareigūnų funkcijoms atlikti, atsisakymas pasiaiškinti, taip

pat kitoks trukdymas įgyvendinti Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos pareigūnams įstatymo suteiktas teises užtraukia baudą pareigūnams, darbdaviams ar jų įgaliotiems asmenims nuo penkių šimtų iki vieno tūkstančio litų. Tokie pat veiksmai, padaryti asmens, bausto administracine nuobauda už šio straipsnio 1 dalyje numatytus pažeidimus, užtraukia baudą pareigūnams, darbdaviams ar jų įgaliotiems asmenims nuo vieno tūkstančio iki dviejų tūkstančių litų). Taigi įstatyme nustatyta pinigine sankcija už Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos pareigūnų reikalavimų nevykdymą yra puiki drausminanti priemonė, kuri padėtų, esant reikalui, surinkti reikalingus įrodymus.

7. GALIMAS SPRENDIMAS, ATLIKUS SKUNDO DĖL SEKSUALINIO PRIEKABIAVIMO TYRIMĄ

Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 23 straipsnio 3 dalis įpareigoja kontrolierių, baigus nagrinėti skundą, parašyti pažymą, kurioje nurodomos tyrimo metu nustatytos aplinkybės, surinkti įrodymai bei juridinis veikslių įvertinimas. Pažymą pasirašo moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolierius. Joje turėtų būti išsamiai aprašyta visa skundo tyrimo eiga, surinkti įrodymai bei kontrolieriaus priimtas sprendimas, ištyrus skundą dėl seksualinio priekabiavimo. Su skundo tyrimo rezultatais supažindinamas skundo autorius, institucijos, kurioje buvo atliekamas tyrimas, vadovas ar asmuo, kurio veiksmai buvo tiriami. Jiems išsiunčiami arba įteikiami pažymos nuorašai.

Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolierius, atlikęs skundo dėl seksualinio priekabiavimo tyrimą, gali priimti Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatyme numatytą sprendimą:

- perduoti tyrimo medžiagą tardymo organams, jeigu nustatomi nusikaltimo požymiai;
- kreiptis į atitinkamą asmenį ar instituciją ir siūlyti nutraukti lygias teises pažeidžiančius veiksmus ar panaikinti su tuo susijusį aktą;
- nagrinėti administracinių teisės pažeidimų bylas ir skirti administracines baudas;
- atmesti skundą, jeigu jame nurodyti pažeidimai nepasitvirtino;
- nutraukti tyrimą, jeigu pareiškėjas skundą atsiima arba kai trūksta objektyvių duomenų apie padarytą pažeidimą;
- išpėti dėl padaryto pažeidimo;
- laikinai sustabdyti tyrimą, jei asmuo, kurio skundas ar apskundžiami veiksmai tiriami, serga arba yra išvykęs.

Kontrolieriaus sprendimas skirti administracinę baudą yra griežčiausia sankcija, kuri gali būti skiriama pažeidėjui. ATPK⁴¹ straipsnio 1 dalyje numatyta bauda nuo šimto litų iki dviejų tūkstančių litų už Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo pažeidimą, o 2 dalis numato baudą nuo dviejų tūkstančių iki keturių tūkstančių litų asmenims, baustiems už tokius pačius veiksmus anksčiau. Tačiau administracinės baudos skyrimas seksualiniam priekabiautojui nėra pakankamai veiksminga ir proporcinga priemonė pa-

darytam pažeidimui, turint omenyje, kad seksualinio priekabiavimo veiksmais didžiausia žala neabejotinai padaroma priekabiavimo aukai. Tačiau teisės aktai nenumato kompensacijos už moralinę žalą aukoms, patyrusioms seksualinį priekabiavimą (aptariamas seksualinis priekabiavimas, kuris baudžiamosios atsakomybės neužtraukia).

Jeigu skundo tyrimo metu seksualinio priekabiavimo faktas nenustatomas, priimamas sprendimas atmesti skundą, pažeidimams nepasitvirtinus. Skundo dėl seksualinio priekabiavimo tyrimas gali būti nutrauktas, jei skundėjas skundą atsiima, arba kai trūksta objektyvių duomenų apie vykusį seksualinį priekabiavimą. Objektyviais duomenimis laikytini duomenys, gauti nepažeidus įstatymų ir kuriais remiantis galima daryti išvadas apie įstatymo pažeidimo faktą.

Ištyrus skundą dėl seksualinio priekabiavimo ir priėmus atitinkamą sprendimą – patvirtinantį arba paneigiantį priekabiavimo veiksmus, darbdavys gali būti informuojamas apie Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 5 straipsnio 5 punkto nuostatą, numatančią jo pareigą imtis priemonių, kad darbuotojas nepatirtų seksualinio priekabiavimo. Toks išpėjimas darbdaviui gali būti surašomas ir skundo dėl seksualinio priekabiavimo tyrimo pradžioje.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 straipsnis skelbia, kad

„Žmogaus asmuo neliečiamas.

Žmogaus orumą gina įstatymas.

Draudžiama žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, taip pat nustatyti tokias bausmes“.

Ši teisės norma įtvirtina vieną pagrindinių ir svarbiausių prigimtinių žmogaus teisių – asmens neliečiamybę, jo saugumo pagrindus. Konstitucija saugo žmogų nuo tokio asmenų elgesio, kuris gali sukelti fizinį ar psichinį pavojų, tam tikrus nepatogumus, padaryti to žmogaus interesams žalą, varžyti jo teises ir galimybes.

Bet koks smurtas – fizinis ar psichinis – yra neleistinas ir draudžiamas įstatymų. Todėl nesitaikstykite su žeminimu, įžeidinėjimais, niekinimu, nes turite teisę realizuoti save įvairiose visuomeninio gyvenimo srityse saugiai, t.y. be jokio nepageidaujamo Jūsų teisių suvaržymo ar apribojimo.

Pagalbos ir teisinės konsultacijos dėl seksualinio priekabiavimo galima kreiptis į Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnybą.

Pylimo 35, 2001 Vilnius
Tel.: (5) 2 61 27 80, 2 61 27 87
www.lygybe.lrs.lt
el.paštas: mvlgk@lrs.lt

SEKSUALINIS PRIEKABIIVIMAS:

NEKALTAS FLIRTAS AR

ŽMOGAUS TEISIŲ PAŽEIDIMAS

Redaktorė – Ona Balkevičienė

Dizaineris – Adomas Matuliauskas

Spausdino UAB „Petro ofsetas“,

Žalgirio g. 90, LT-2005 Vilnius

2003 09 30. Tiražas 1000 egz.